

LJUBA KLOSOVÁ

PRAMENY K DĚJINÁM ČESKÉHO DIVADLA

Teatrológové sledují se značným zájmem už po řadu let edici, kterou vydává Divadelní oddělení Národního muzea v Praze ve spolupráci s pražským Divadelním ústavem; v jejich knižnici PRAMENY K DĚJINÁM ČESKÉHO DIVADLA jsou vydávány soupisy studijních materiálů z fondů Divadelního oddělení Národního muzea, uspořádané do jistých tematických celků. Je to — až na ojedinělé soupisy repertoárů některých divadel, pořizované většinou k jubilejním účelům, a kromě torza edice „Divadlo, drama, dokumentace“, vydávané před lety Divadelním ústavem — *první vážný a systematický pokus toho druhu* v dějinách české teatrologie. Podobných příruček, které usnadňují badatelům práci s materiálem, má např. divadelní věda německé jazykové oblasti mnoho; u nás býval a někdy dosud je tento druh divadelní literatury neprávem podceňován. Proto náleží oběma institucím veškeré uznání za odvalu, s jakou se pustily do této obtížné, neatraktivní a hospodářsky pravděpodobně nikoli právě efektivní práce.

Autoři a redaktoři jmenované edice však na sebe vzali též jiný obtížný pionýrský úkol — museli *upřesnit a dotvořit českou podobu divadelní dokumentace*, o níž se pokoušely zatím jen poznámkové aparáty některých divadelních monografií nebo kolektivních děl širšího tematického záběru. Jestliže se *komplexní teatrologický pohled* na zkoumanou divadelní skutečnost stává v poslední době jedním z typických znaků české divadelněvědné metody, je třeba už úvodem konstatovat, že i soupisy dokumentů Prameny k dějinám českého divadla se jako celek o tuto komplexnost poctivě snaží. Ku prospěchu věci je složení autorského týmu, v němž jsou zástupci několika oborů od školeného teatrologa, archiváře, knihovníka, muzikologa až po obecného historika. Potěšitelné je také to, že v této edici spolupracují jak starší zkušení muzejní pracovníci, tak teatrologický dorost. Soupisy zachycují nejrůznější druhy materiálů, potřebných k divadelně historickému výzkumu: cedule, divadelní programy, tištěné i rukopisné divadelní hry a libreta, režijní, napovědní a cenzurní knihy, zroepsané role, partitury, zvukové záznamy a mikrofilmy, korespondenci, ikonografii, makety, loutky, upomínkové předměty, osobní dokumenty, novinové a časopisecké výstřižky aj.

Od r. 1964, kdy vyšel první svazek této knižnice, bylo publikováno celkem 7 titulů, některé i ve více dílech, takže celkem reprezentují úctyhodnou řadu 9 svazků. Každý soupis je v úvodu opatřen charakteristikou zdokumentovaného materiálu a je tu nastíněn i jemu odpovídající způsob archivního zpracování. Tento stručný úvod je vždy otištěn též německy, výjimečně i v některém jiném světovém jazyce; vyžaduje-li to povaha materiálu (francouzsky — sv. 4.) nebo předpokládaný okruh zájmu (rusky — sv. 1, 2 a 7). Všechny publikace mají velmi obsáhlé rejstříky. Většina svazků je doplněna též několika reprodukcemi obrazového materiálu. Dosud vydané tituly edice je možno utřídit do několika skupin, z nichž každá odpovídá jinému žánru divadelně historické i dokumentační práce a publicistiky.

Soupisy typicky knihovnického charakteru představují dvoudílná *Teatralia zámecké knihovny z Křimic*, která sestavily Jitka Šimáková a Eduarda Macháčková a která vyšla jako 4. svazek edice Prameny k dějinám českého divadla r. 1970. Obsahují materiály z bývalé vrtbovsko-lobkovické knihovny, uložené dnes jako majetek Knihovny Národního muzea na zámku Kladruby u Stříbra. Historik staršího divadla ocení hry a operní libreta z repertoáru pražských divadel v letech 1724—1807 a evropská libreta z 18. století. Několik libret českých oper z devadesátých let 19. století je v této rozsáhlé sbírce celkem zanedbatelných.

odobně — tj. spíše pro potřebu literární historie — jsou zpracována kolektivem pracovníků Knihovny Národního muzea za vedením pravoslava Kneidla *Teatralia zámecké knihovny z Kadetina*, která však vyšla ve třech dílech (I. r. 1962, II. r. 1963, III. r. 1963) jako 5. svazek jiné edice, nazvané *INVENTÁŘE A KATOLOGY* a vydávané Knihovnou a Literárním archivem Národního muzea. Přesto považují za správné na tuto publikaci upozornit, neboť je pro autory Pramenů... i pro badatele zajímavá nejen svým obsahem (je tu sepsáno přes 9000 kusů divadelní literatury z období 1730—1830 nashromážděné osvícencem a josefinistou Filipem Kolovratem Krakovským), ale i knihovnickou metodou zpracování, která poskytuje často vhodnou konfrontaci s metodou teatrologickou.

Ukázkou *soupisu umělecké pozůstalosti* významné divadelní osobnosti reprezentuje v knižnici Prameny... kniha Oskar Nedbal, zpracovaná Alexandrem Buchnerem ve dvou dílech (I. r. 1964, II. r. 1968) jako 1. a 2. svazek této řady. Oba svazky vyšly samostatně, každý s vlastními rejstříky proto, že část Nedbalovy pozůstalosti, považovaná za ztracenou, byla objevena až po vydání 1. dílu. Povaha materiálů je vzhledem k Nedbalovu mnohostrannému talentu velmi pestrá a principy teatrologické dokumentace se dají na nich velmi dobře ověřovat. Soupis umělcovy pozůstalosti je doplněn seznamem Nedbalových tištěných děl a zvukových záznamů, které dopracoval autor na podkladě bibliografie M. Šulce v jeho monografii o O. Nedbalovi (Praha 1959). Připojeny jsou vzpomínky na O. Nedbala, které v letech 1940—1944 zaznamenala Jaroslava Javůrková a které nejsou součástí pozůstalosti. První díl publikace A. Buchnera byl r. 1965 vyznamenán státní cenou v soutěži o nejlepší vědeckokritické dílo.

Dvě publikace této edice zachycují v dokumentech uzavřenou éru určitého divadla. Je to v první řadě její 5. svazek — *První čtvrtstoletí Městských divadel pražských ve fotografii Františka Kutty*, který vydal Alexandr Buchner v r. 1970. F. Kutta, nejprve odborný řemeslník dekorátérských dílen Vinohradského divadla, pak divadelní inspektor, původce různých technických jevištních zázraků a fotograf-amatér zachytil na snímcích nejen vznik vinohradské divadelní budovy, její personál, herce a režiséry při zkouškách, ale fotografoval je i na scéně v akci, v postavené dekoraci apod. Jeho pozůstalost, sepsaná v této příručce, o nási 2253 negativů (i značné množství z nich pořízených pozitivů) z 360 her uvedených na Městském divadle na Král. Vinohradech v letech 1907 až 1932 a v Komorním divadle v letech 1390—1932.

Druhá příručka tohoto typu — *Divadlo Uranie v dokumentech* od Vilemíny Pecharové a Heleny Vrané —, vydaná ve dvou dílech r. 1971, tvoří 6. svazek edice. Vyniká opět materiálovou rozmanitostí, i když právě zde postrádáme nejvíce ikonografickou část. Bohužel jde jenom o torzo rozsáhlého archivu někdejší Uranie, který byl z velké části zničen r. 1950. Ale i to málo, co se podařilo zachránit, dává — alespoň po dramaturgické stránce — dosti přesný obraz nejen o práci výstavního i holešovického divadla, ale dovoluje nahlédnout i do činnosti zde hostujících umělců, profesionálních souborů a ochotnických spolků (např. Národního divadla v Brně, České činohry, souboru Marie Zieglerové, souboru Josefa Skupy, Červené sedmy atd.).

Konečně přecházíme ke dvěma tématům, u nichž se mi podchyzení materiálů jeví nejzáslužnější. Myslím *soupsy shromáždějí prameny k jistému výseku českých divadelních dějin, jehož výzkum i sběr materiálu k tomuto účelu nebude moci být pro komplikovanost a rozsáhlost tématu asi vůbec nikdy uzavřen*. I když je proto třeba považovat obě publikace jenom za dílčí příspěvek k celé problematice, jsou velmi cenné jednak tím, že umožňují orientaci alespoň po části té velké materiálové džungle, ale i proto, že svou mezerovitostí provokují další sběr i nákup cenných archiválií.

Nad 5. svazkem edice Prameny... nazvaném *Cedule kočovných divadelních společností v Čechách a na Moravě* a vydaným Alexandrem Buchnerem r. 1968 si uvědomíme, jak důležitým, základním a nenahraditelným teatrologickým pramenem je divadelní cedule, co všechno z ní zasloučený badatel může vyčíst. Autor si toho byl náležitě vědom a pomocí údajů ve vlastním soupisu i pomocí rejstříků výtěžil z torzovitě sbírký pláteků Divadelního oddělení opravdu maximum. Proto mu odpouštíme i malou nepřesnost v názvu knihy: jde spíše o cedule českých divadelních společností, protože hojný počet tehdejších německých trupů na našem území soupis (až na dvě nevýznamné výjimky) nezachycuje. Je třeba ještě dodat, že tento svazek zaznamenává činnost českých divadelních společností od jejich počátku (1849) až do dvacátých let našeho století.

Alexander Buchner, zakladatel edice Prameny... a zatím její nejproduktivnější autor,

* Na obálce: První čtvrtstoletí Městského divadla na Král. Vinohradech...

rediguje i její 7. svazek, nazvaný *Svaz dělnických divadelních ochotníků československých* (1973). Zpracoval jej Miroslav Burian. Jde o soupis materiálů o činnosti Svazu DDOČ (jehož arciví byl zničen), darovaných Divadelnímu oddělení řadou soukromých sběratelů a pamětníků ze všech konců republiky. I v tomto případě — podobně jako u kočovných společností — jsou prameny těžko dosažitelné, kusé a nepřehledné, a proto musíme jen uvítat dodatky Ladislava Nejedlého k této publikaci, přinášející přehled sjezdů Svazu DDOČ, nástin organizační struktury Svazu DDOČ v r. 1930, organizační strukturu pražského kraje a organizací pražských i mimopražských představení Gorkého Měšťáků (1936 až 1938) v provedení Ústředního souboru Svazu.

Costa nastoupena v obou naposledy jmenovaných bibliografiích není snadná, ale více nežli potřebná. Kéž by sbírky Divadelního oddělení rostly natolik rychle, abychom se brzy dočkali druhého dílu ke každé z těchto publikací.

Když byl čtenář seznámen s obsahem jednotlivých svazků, zbývá zhodnotit i *metodu dokumentace různých autorů*. Použitelnost každé podobné příručky určuje úroveň a charakter rejstříků. U každého titulu edice najdeme minimálně rejstřík názvový (her), jmenový a místopisný (s logickou výjimkou dvou publikací: *Divadlo Uranie* v dokumentech a *První čtvrtstoletí MDP ve fotografii F. Kutty*). M. Burian přidává v knize *Svaz DDOČ* ještě rejstřík věcný, do něhož zahrnuje názvy spolků, institucí, slavností, jubilea, sjezdů atd. Velmi praktické je rozepsání jmenového rejstříku do různých divadelních profesí (*Uranie*, cedule kočovných společností, soupis fotografií F. Kutty). Poslouží nejen rychlejší orientaci, ale znásobuje i kvantitu informací. Např. ze zvláštního rejstříku herců, který můžeme považovat za typický pro teatrologickou dokumentaci (knihovnické rejstříky teatralii z Radenína jména herců vůbec nezachycují), dají se vyčíst údaje o zaměstnanosti herce, obsazování rolí, herecké fluktuaci atd.

Jediny A. Buchner uvádí v soupisu fotografií F. Kutty (sv. 5.) též chronologický rejstřík her, který — upřímně řečeno — těžce postrádáme též u *Uranie*, cedulí kočovných společností, ba i u korespondence O Nedbala. Teatrologická dokumentace by se v tomto případě měla inspirovat knihovnickými soupisy teatralii z Radenína i z Křimic, kde v místopisném rejstříku figurují jednotlivé hry vždy chronologicky seřazené pod názvem místa vydání. Čím je pro literárního historika výtisk knihy, tím je pro teatrologa divadelní cedule; čím je pro prvního místo vydání a vročení na titulním listě, musí být pro druhého místo a datum představení. A proto nelze připravit divadelního historika o chronologický rejstřík, který také kromě jiného bezpečně ukáže i nedostatečnost nebo nevyváženost archivních fondů pro jisté období a systematicky orientuje směr budoucích nákupů. Víím, že zůstane stranou velké množství dopisů, her a cedulí bez data, — ale podobné problémy mají jistě knihovnici také.

Některí z autorů edice *Prameny...* se snaží podávat více, nežli se očekává od profesionálního soupisu archiválií a exponátů. Nemám na mysli jenom určování a ověřování anonymních autorů, zjišťování názvových variant a jiné práce, které se běžně počítají k požadavkům vědecké bibliografie. Mnohé příručky předkládají badateli materiál už částečně zpracovaný. Např. A. Buchner vlastně excerpuje z cedulí kočovných společností i z premiérových plakátů Nedbalových jevištních děl herecké obsazení rolí a podchycuje je též v rejstříku. Autorky *Uranie* utřídily a určily rozeepsané role a zařadily je v soupisu pod příslušné hry aj. M. Burian se u korespondence Svazu DDOČ pokouší alespoň přibližně časově zařadit některé nedatované dopisy. Stručné charakteristiky cizích umělců (z pera A. Buchnera), kteří psali o O. Nedbalovi, už do jisté míry suplují hudební a divadelní slovník. Některí autoři také uvádějí buď použitou příručkovou literaturu, nebo literaturu týkající se speciálně pojednávaného tématu, v případě cedulí kočovných společností i soupis časopiseckých a novinových kritik a studií. I když se nepodařilo v soupisech odpovědět na všechny otázky a uspokojivě vyplnit všechna bílá místa, myslím, že tento tvořivý přístup je třeba ocenit.

Ve čtyřech případech se autoři nespokojují toliko stručnou charakteristikou pramenů, ale připojují i obsáhlejší úvodní studii na dané téma, přeloženou buď celou nebo ve zkrácené podobě do některého světového jazyka. Někdy tím vyplňují citelné mezery v naší divadelněvědné monografické literatuře (*Uranie*), v každém případě jsou však nuceni přistupovat k sepisování materiálu nejen jako archiváři, ale i prakticky jako divadelní historikové — a to je ku prospěchu věci. A. Buchner chápe takové úvody spíše jako pomůcku pro badatele. Zabývá se nař. cedulí jako divadelněvědným pramenem, o historii divadelní cedule mluví jenom proto, aby čtenáře upozornil, co se z ní

v kterém historickém období může vytěžit; také jeho podrobná biografie O. Nedbala je spíše svorníkem bohaté umělcovy činnosti zachycené soupisem pozůstalosti a vysvětlující poznámkou k jeho korespondenci. Naproti tomu stať V. Pecharové o divadle Uranie a M. Buriana o Svazu DDOČ jsou zcela autonomní studie, související se sepsaným materiálem toliko částečně. Ani proti takové formě se nedá nic namítat, zvláště jde-li o práci věcnou, fundovanou též studiem jiných pramenů (mimo fondy Divadelního oddělení), jako např. u V. Pecharové Uranie. Naproti tomu citově angažovaný projev M. Buriana, trpící — nikoliv vinou autora — zvláště v počáteční části nedostatkem konkrétního divadelního materiálu, musí se velmi často spokojit jen s fakty obecného historického vývoje. Dějiny dělnického ochotnického divadla, jedna z nejtěžších kapitol naší divadelní historie, zůstávají stále ještě otevřeným problémem.

Od každého titulu vychází jenom několik set výtisků; leč poptávka je značná. Knihy se dostávají mezi teatrology jednak prostřednictvím prodejního stánku v Národním muzeu, jednak prodejen n. p. Kniha na Staroměstském náměstí a na filosofické a pedagogické fakultě Karlovy university. — Řada svazků bude dále vzrůstat. Divadelní oddělení Národního muzea plánuje do budoucnosti Soupis fotoarchivu zasloužilého umělce Karla Drbohlava, který obsahuje přes 100 000 snímků z různých divadel, a ve spolupráci se Scénografickým ústavem vznikne bibliografie divadelních tisků z knihovny Divadelního oddělení.* Dovolili bychom si též upozornit, že na zpracování čeká též rozsáhlá umělecká pozůstalost Marie Hübnerové nebo Smetanova režiséra Edmunda Chvalovského, jejíž memoárové zpracování bylo pro nepochopení nakladatelství už před mnoha lety odsouzeno k zapomenutí. Rádi bychom též měli před sebou soupis fotoarchivu herce Karla Váni, který má pro pražské Národní divadlo na počátku 20. století podobný význam jako František Kutta pro divadlo Vinohradské, a ocenili bychom i katalog fonotéky Divadelního oddělení. Nápadů by bylo hodně, sil — alespoň interních — je poskrovnu. Snad s podobnými edicemi začnou i naše ostatní materiálová a dokumentační divadelní střediska.

* Během sazby této recenze vydal Scénografický ústav r. 1974 jako 8. svazek řady (Díl I, II, III) v redakci Václava Štěpána.